

Válasz Madas Edit, Benkő Elek és Szörényi László opponensi véleményére
A székely írás reneszánsza
címmel benyújtott akadémiai doktori értekezésem kapcsán

Tisztelt Elnök Úr és Bíráló Bizottság, tisztelt Opponensek, kedves Jelenlévők!

Mindenekelőtt köszönetet szeretnék mondani opponenseimnek munkájukért. Külön köszönöm Professzor Asszonynak, hogy még rajzokat is készített a kéziratlapok sorrendjének tisztázását érintő fejezethez – ezeknek a későbbiekben egészen biztosan hasznát veszem.

Örülök annak, hogy mindhárom opponensem támogató bírálatot írt, s hogy egyikük sem támasztott a disszertáció legfontosabb megállapításaival szemben ellenérveket. Ez lehetőséget ad arra, hogy válaszomban elsősorban a fölvetett témák továbbgondolásával foglalkozzam: úgy vélem, talán leginkább az minősíti az elért tudományos eredményeket, hogy jelölnek-e ki új irányokat a kutatás folytatásához, s ha igen, melyek ezek az irányok. A bírálatokra nem külön-külön szeretnék válaszolni, hanem tematikusan csoportosítva a megjegyzéseket.¹

KISEBB MÓDOSÍTÁSOK, MEGJEGYZÉSEK

Elsőként tehát azoknak a módosítási javaslatoknak a listája, amelyeket köszönettel beépíték majd további munkámba, illetve a könyv következő kiadásába.

Valóban érdemes megjegyezni, legalább jegyzetben, hogy a Penczicz által használt betűtípus a basztarda; köszönöm a kiegészítést a héber Corvinák esetleges létét vagy nemlétét, a Mátyás-graduále származását illetően és Filipec János receptjeire, gyógyászati érdeklődésére vonatkozóan. A Nikolsburgi Ábécé héber hónapneveinek átírásában használt nagy *J*-ket is érdemes lesz majd *I*-re módosítani. A Thuróczy Krónika, illetve Kódex körüli tévesztést természetesen javítom majd, a *Gellért* név latin alakját is, köszönöm a jelzést Professzor asszonynak. Igaza van abban is, hogy Sienai Szent Bernardinnak ma inkább ebben a formában szokás mondani a nevét, s ezt legalább egy lábjegyzetben érdemes megemlíteni. Ugyanakkor – miként ő maga is utal rá – a naptárban a *Bernát* névalak szerepel, elsősorban ezért használom én is ezt (a történeti, művészettörténeti szakirodalomban és a korábbi ferences rendtörténetekben ez az alak is használatos, ezért tartottam meg a naptár névalakját).

¹ A szövegben zárójelben álló, szerző és évszám nélkül szereplő számok a disszertáció oldalszámaira utalnak.

Hasonlóképpen köszönettel tartozom Szörényi professzor úrnak a sajtóhibák listájáért, beleértve a Marsigli-kéziratkötet tartalomjegyzékének átírásában találtakat. Köszönöm a szakirodalmi ajánlásokat; a cseh irodalmat Filipecről mindenképpen érdemes lehet áttekinteni.

Köszönöm Benkő professzor úr elismerését azokat a megjegyzéseket illetően, amelyeket az írás föltételezett reformjairól, átalakításairól tettem, itt most elsősorban a könyvem szempontjából kulcsfontosságú emlékek betűhasználati hasonlóságait és eltéréseit illetően. (A székely írás történeti rétegeinek és eredetének a kérdése teljes fejezetet kapott 2014-ben megjelent könyvemben).

Opponenseim sok megjegyzésével magam is egyetértek. Igaza van Benkő professzor úrnak, hogy hasznos lábjegyzetben jelezni: Marsigli Buda visszavétele után a Nagyboldogasszony-templomba igyekezett – a szövegben azért szerepel *Szent István temploma*-ként, mert az egyházi hagyomány szerint Szent István alapított templomot a mai Mátyás-templom helyén, s bár ezt ma már nem tartják igazolhatónak (a templom alapjait csak a 13. században, a tatárjárás után tették le), a korban a templomot *Szent István egyháza*-nak nevezték.

Magam is úgy vélem – könyvemben éppen a Professzor úr munkájára hivatkozva jegyeztem ezt meg (221. o., 647. j.) –, hogy Lázár András keltezéséből tudjuk, a *Giorgino* név Gyergyószárhegyre is vonatkozhat. Opponensemmel egyetértek abban is, hogy Szelp Szabolcs Piso Jakab székelyírás-tudományára vonatkozó megjegyzése igazolhatatlan – hiszen, mint írtam (42), Medgyes Piso idejében már régen szász és nem székely terület volt.

Minden bizonnyal igaza van Szörényi tanár úrnak abban, hogy Penczicz latintudása további vizsgálódás tárgya lehet – nem csak a *cidunt* támaszt kétségeket deákságának mélységeit illetően, hanem, miként Madas professzor asszony megjegyezte, a *bubalus*-t is tévesen fordította 'bölény'-nek 'bivaly' helyett.

Penczicz rossz szóhasználatáról az enyémre áttérve: valamennyi opponensem fölhívja rá a figyelmem, hogy az *egyházfi* terminust nem annak eredeti jelentésében használom. Kiigazításukat köszönöm, természetesen igazuk van. Nem is mentséget, sokkal inkább magyarázatot keresve néztem bele a Magyar Nemzeti Szövegtárba – az MTA Nyelvtudományi Intézetének több mint egymilliárd szóból álló digitális korpuszába –, és bár a bennem élő kultúrtörténészt ez legkevésbé sem érdekli, és ő értelemszerűen javítani fog, a bennem élő nyelvész némiképpen megnyugodott, sőt ellenőrizendő feladatot talált: az *egyházfi*, ha jól látom, éppen jelentésváltozáson megy át, és 'fölszentelt pap', sőt 'püspök' jelentésben is használják (a korpusz ezen példái tudományosan besorolt forrásszövegekből valók). Mindezzel együtt természetesen célszerű lesz a könyv újabb kiadásakor javítani ezt a szöveghelyet.

Két bírálóm is említette a huszitákat – mindketten Vékony Gábor általam cáfolt elméletéhez kapcsolódóan (29–35). Szörényi László Janus Pannonius apjával kapcsolatban jegyzi meg egyetértően, hogy nem helyes mindenkit huszításítani. Benkő Elek szintén Vékony elmélete kapcsán hozza szóba, hogy a Székelyfölddel kapcsolatban gyakran emlegetett „huszita rokonszenvet” nem támasztják alá adatok, ellenkezőleg: IV. Jenő pápa 1444-ben született

rendelkezéséből az derült ki, hogy bár Moldvában sok volt az eretnek, Székelyföld még nem fertőződött meg. A huszitással magam még egy harmadik vonatkozásban is óvatosan bánnék: abban, hogy valóban huszita-e a huszitának nevezett helyesírás – erről részletesen írok könyvemben (262–267), s a végkövetkeztetés az, hogy sokkal inkább ferences helyesírásnak tűnik az, amit hagyományosan huszitának neveznek.

KÉZAI TUDÓSÍTÁSA

Szintén két bírálóm tette szóvá, hogy érdemes megfontolni Kézai tudósításának újraértelmezését. Benkő Elek 1994-ben fölvetette annak lehetőségét, hogy Kézai összetéveszthette az általa nemigen ismert székely írást a románok régi cirill betűivel, ezt a keveredést elősegíthették a székely betűsor cirill eredetű jelei.² Hasonló véleményt fogalmazott meg 1988-ban Makkai László is, szerinte Kézait a székely ábécébe került cirill, illetve glagolita jelek tévesztették meg, ezért keverte össze a „vlahok betűit” a székelyekéivel.³ Benkő professzor úr opponensi véleményében most arra hívja föl a figyelmet, hogy Kézai informátorai téveszthették össze a két jelsort.

Szörényi professzor úr is kitér Kézai furcsa tudósítására, s jelzi, hogy meggyőzte őt Nagy Leventének a könyvemről írt recenziójában⁴ tett javaslatát. Nagy Makkai László és Karácsonyi János ötletét⁵ továbbgondolva amellet érvel, hogy Kézai sem székely, sem „oláh” betűket nemigen láthatott, értesüléseit olyan informátortól szerezhetette, aki viszont megfordulhatott az Udvarhelyszék déli részén fekvő templomokban, s ott láthatott székely betűket – ma erről a területről ismerjük a legkorábbra datált feliratokat, egyikük, a Homoródkarácsonyfalvi Felirat keletkezését Benkő Elek a 13–14. század fordulójára, a pár kilométerrel odébb talált Vargyasi Felirat készítését a 14. század elejére teszi.⁶ Ugyanez a személy a Fogaras környéki román templomokban ógyházi szláv feliratokkal találkozhatott, és egyszerűen azonosnak vélte a két írást, ennek megfelelően tájékoztatta Kézait. Nagy Levente szerint a kerci kolostor egyik lakója lehetett Kézai informátora.

Magam is úgy vélem, hogy Nagy Leventének igaza van: magyarázata plauzibilisebb, mint bármelyik korábbi magyarázat. Mindez értelemszerűen nem érinti Thuróczy szövegátértelmezésének gesztusértékét és szimbolikus súlyát (erre Nagy Levente is utalt), de fontos, hogy ez a magyarázat bekerüljön a székely írás irodalmába.

² Benkő 1994: 168.

³ Makkai 1988: 405.

⁴ Nagy 2018.

⁵ Karácsonyi 1913.

⁶ Benkő 2012: 50.

KÁJONI SZERZŐSÉGÉNEK KIZÁRÁSA

Nincs vitánk Benkő professzor úrral abban, hogy Kájoni János-e a székely naptár szerzője. A könyvben részletesen elemzem (228–248), írhatta-e Kájoni a Bolognai Emlék egészét vagy akár csak naptárát – a tüzetes vizsgálatra azért volt szükség, mert a naptárhoz az ő hagyatékából jutott hozzá Marsigli; tudjuk, hogy több kalendáriumot is készített, ezek egyikének csak kézirata őrződött meg, egy másik, magyar szentekkel kiegészített kalendáriumot egy misekönyvhöz kötött, harmadik naptára a latin nyelvű *Hortulus Devotionis*-ban maradt fenn, de a hónapok és egyes ünnepek nevét magyarul tartalmazza. Kájoni is magyar és ferences szentekkel egészítette ki naptárát, és a székely betűs naptár is ilyen. Tudjuk róla, hogy két székely ábécét is lejegyzett, az egyiket Telegdi János betűsorára lehet visszavezetni, a másikat, mint a Moga Mihály székely írásos glosszáit közétevő Benkő Elek rámutatott, Moga Mihály csonka ábécéjére, amelyet egyébként Mogának a csíksomlyói kolostorra hagyományozott könyvéből ismerhetett meg Kájoni.⁷ A szakirodalomban elterjedt nézet szerint Kájoni nem Telegdire visszavezethető (azaz Moga-féle) ábécéje és a Bolognai Emlék ábécéje közelebb áll egymáshoz, mint más emlékekhez, Sebestyén Gyula kifejezésével: „rokon”.⁸ Mindezek alapján meg kellett vizsgálni, vajon nem lehet-e Kájoni János a Bolognai Emlék szerzője.

Az elemzés végén fölvázoltam egy forgatókönyvet, amelynek lényege az a föltételezés, hogy Kájoni írta a naptárt és szövegmutatványként a Bolognai Emlék további részeit. Ezt a lehetőséget azonban kizártam, rámutatva, hogy egyet sem tudunk igazolni a szükséges – és meglehetősen sok – hipotézisből, amelyeknek teljesülniük kellett volna, hogy Kájoni szerzőségét akár csak valószínűnek tekinthessük.

Sőt, a Sebestyén Gyula nyomán elterjedt nézettel szemben úgy vélem, nem beszélhetünk szoros kapcsolatról Kájoni Mogától vett ábécéje és a Bolognai Emlék ábécéje között: a két jelsor betűformái nagyon különböznek egymástól. Sebestyén nézete mindössze három betű, az <ö>, az <u> és az <r> hasonlóságára épült. Ebből az <u> kiesik, mert más emlékekben is megtalálható, az <r>-nek az alakja, az <ö>-nek pedig a hangértéke tér el a két emlékből. Valójában nincsenek tehát olyan azonosságok, amelyek csak e két emléket kapcsolnák össze, eltérések annál inkább kimutathatók, s még nagyobbak a különbségek, ha a Bolognai Emlék grafotaktikai sajátosságait is figyelembe vesszük: az kifejezetten archaikus a ligatúrák és a magánhangzók használatában, Kájoni írásmutatványából viszont az derül ki, hogy még azt az egyébként széles körben elterjedt szabályt sem ismerte, hogy az *e* betűket nem kell kiírni – noha tudta, hogy a betűk nevét eléjük olvasott *e* hangokkal kell kiejteni (236).

⁷ Benkő 1996.

⁸ Sebestyén 1915: 130.

A MOLDVABÁNYAI FELIRAT (?)

Nincs vitánk abban sem, hogy Moldvában a székely írásnak nemigen találjuk nyomát: a moldvabányai templom külső falán látható karcolásokat szerintem is erős fenntartással kell kezelnünk. Ezzel kapcsolatos kétségeimet már 2014-ben megfogalmaztam (*A székely írás nyomában*, 205–207): a felirat betűi torzultak, hasonló betűket csak a kései ábécékből ismerünk, a 24 betű mindössze 11 grafémát reprezentál, föltűnően kicsi a magánhangzójelként értelmezhető betűk száma, többször is áll viszont egymás mellett azonos mássalhangzójelként értelmezhető betű; ha a székely ábécé hangértékeivel olvassuk a jeleket, akkor épp a legritkábban előforduló magánhangzók jeleiből van a feliraton sok; stb. Erre alapozva írtam disszertációmban, hogy a „felirat további vizsgálatot igényel és a felirat környezetének alapos földerítését – talán nem magyarul, esetleg nem jobbról balra olvasva, talán nem is a székely ábécé hangértékeivel kell megpróbálnunk megfejteni” (257).

A FERENCESÉK SZEREPE MOLDVÁBAN

Teljességgel egyetértek bírálómmal abban is, hogy „súlyos naivitás” azt gondolni, hogy a 15. századi ferencesek ne ismerték volna Moldova népét. A katolikus egyház alapvetően fontos szerepet játszott a csángók nyelvcserejének fölgyorsításában, így a csángók nyelvi jogaival, nyelvcserejével kapcsolatos írásaimban (ezek többsége 1995 és 2005 között jelent meg) magam is részletesen írtam a moldvai katolikusok lelki gondozásának történetéről, ami a 16–17. századtól sokkal inkább a viszontagságok történetévé vált. A 15. század közepén azonban, a ferences rendtörténetek és a moldvai magyarok történetére vonatkozó valamennyi forrás szerint, még kifejezetten élénk volt a magyar ferencesek moldvai jelenléte. A 14. században kiépülő, majd önálló államiságát a következő időkből megszilárdító Moldvai Fejedelemségben a ferencesek nagyon fontos szerepet játszottak: a magyar hívek lelkipozozása mellett a skizmatikusok, s később a husziták visszatérítését kapták feladatul. E munka legaktívabb időszakát értelemszerűen a 15. század volt (nem függetlenül a szintén intenzívvé vált politikai kapcsolatokról sem). Hunyadi János már 1453-ban kolostor alapítását tervezte Kiliában, s bár ez nem épült meg, a 15. század elején valóban létre is hozott bákói kolostor a magyarországi obszerváns vikariátushoz, s aztán a szalvatoriánus rendtartomány erdélyi őrségéhez tartozott. A 15–16. században a magyar ferencesek voltak a legszorosabb kapcsolatban Moldova katolikus népével, s jóllehet a 16. században nem tudták már zökkenőmentesen ellátni feladatukat, a magyar hívek lelkipozozásában lényegében a 17. század elejéig (1622-ig, amikor a Szentszék a Sacra Congregatio de Propaganda Fide gondozására bízta Moldvát) alapvető szerepük volt.

TARI LÁSZLÓÉK SZKÍTIAI MISSZÓJA

Disszertációmiban valóban említettem Tari Lászlóék moldvai útját, melyre 1448-ban küldték őket, a szkítiai misszió azonban – ahová hipotézisem szerint akár székely betűs naptárt is vihettek magukkal – egy másik, ezt követő utazás volt, a szkítiai, Régi Magyarországon maradt pogány magyarok megtérítésére (271–275).

Professzor úr fölvetése viszont a kérdés továbbgondolására ösztönzött, s ez azért volt nagyon hasznos – köszönöm is –, mert a disszertáció egyik fontos részéről van szó, s ha föltételezésem a naptár szerzőségére nézve helyes, akkor lényeges újdonságról is.

Az újonnan létrehozott önálló magyar obszerváns helytartóság vikáriusának megválasztásával egyidőben, 1448. májusában jelölték ki Tari (másik nevén Magyar) Lászlót, hogy társaival menjen Moldvába és *Scythia*-ba.⁹ Tari és szerzetestársai Moldvában az eretnekek visszatérítésében nem jártak sikerrel, s végül kudarccal végződött szkítiai útjuk is, nem jutottak el a Régi Magyarországon élő testvéreikhez, mert, „Moszkva ura” nem engedte, hogy országában missziós tevékenységet folytassanak. A lengyel Johannes de Komorowo 1503-ban írt ferences krónikájában írja Magyar [Tari] László testvéréről:

„Ugyanez a László atya volt az is, aki még évekkel ezelőtt a mártíromság vágyától égve és megszánya a nyelvét beszélő rokonait, akik Szkítia vidékén éltek (ahonnan a magyarok eredtek), tizenkét testvért ama híres, még fiatal obszervanciából [az újonnan önállóvá vált magyarországi helytartóságból] ... oda vezetett, hogy elvesse közöttük a katolikus hit magvait. Moszkvához érvén, ahol előbb sok megpróbáltatást élt át, jóllehet saját szent akaratából, mégis Isten beláthatatlan döntése meghiúsította vállalkozását, mert a moszkvai nagyfejedelem nem engedte meg neki, hogy továbbmenjen: skizmatikus volt ugyanis, aki Isten dolgaival mit sem törődött. A fentebb említett Szkítia az ő uralma alá tartozott, és tartott tőle, hogy ha ez a testvér megtéríti őket, ellene fordulnak.” (271)

Közismert, hogy bár Hérodotosz leírása közvetlenül vagy közvetve minden későbbi szerzőre hatott, a *Szkítia* helynév értelmezése korszakonként és egyes korokon belül is igen változatos volt, a 15. században sem volt egységes.¹⁰ Szempontunkból természetesen elsősorban az érdekes, mit jelentett a Keleten maradt magyarok megtérítésére induló Magyar/Tari László és társai, illetve a történetüket megörökítő forrás szerzője számára.

„Szkítia” vagy Tatárország a 13. századtól missziós terület volt: a keleti és déli misszió kezdettől a ferencesek és a domonkosok fontos célja volt. E munkában magyar minoriták is részt vettek, sokan vértanúvá is váltak közülük. 1318-ban XXII. János fölosztotta a hatalmas ázsiai missziós területet a két rend között, a ferencesek az északi felet kapták, ennek része volt Tatárország (azaz az Arany

⁹ Karácsonyi 1923–1924 1: 327, 330. Karácsonyi *Tatárország*-nak fordítja a szöveg *Scythia* kifejezését.

¹⁰ A Szkítia-felfogásokról részletes áttekintést ad Gombocz 1918/1: 130–194.

Horda/Kipcsak Kánság) területe. A tatárországi ferences vikariátus (*Vicaria Tartaria Aquilonaris*) két kuszatódiából állt, ezek közül az egyik a korábbi kazár területeket fogta be (*Custodia Gazzariae*), a másik a Volga mellettieket (*Custodia Sarayae*).¹¹ Az 1380-as években még 18 szálláshelyből álló missziós rendtartományból a 15. századra alig valami maradt, miután az Arany Horda végzetesen meggyengült a 14. század végén, a következő században pedig az egykori birodalom végleg szétesett.¹² (A magyar ferencesek már korábban, a 14. század közepén kiszorultak a tatárországi misszióból.¹³)

IV. Jenő pápa opponensem által más vonatkozásban említett, 1444-ben keltezett rendelkezésében¹⁴ a moldvai és a székelyföldi obszerváns ferences kolostorokkal együtt a szkítiaiakat is a bosnyák rendtartományhoz rendeli. Szkítiában a pogányok lelkének megmentése a feladat, Moldvában a szakadárak és eretnekek visszatérése a „szent római egyház kebelére”, Székelyföldön pedig leginkább annak megelőzése, hogy az eretnek tanok ott is elterjedjenek.

De hová indultak a 15. században a magyar ferencesek Szkítián belül, ha keleti, pogány testvéreik lelki üdvét akarták missziójukkal megmenteni?

A missziós területek között elsőként IV. Ince pápa 1253-ban keltezett bullája említi *Hungaria Maior*-t, ezt aztán pápai bullák sora követi.¹⁵ Ezek a „Régi Magyarországot” a tatárok és a mordvinok területei mellett (vagy között) sorolják föl, tehát arrafelé, ahol Julianus nem sokkal korábban magyarokat talált.

1320-ban egy Tatárországban térítő ferences, Johanka (*Johanca Hungarus*) testvér írt levelet Cesenai Mihálynak, a rend generálisának.¹⁶ A magyar származású Johanka fráter társával eljutott *Baschardiá*-ig, azaz az előbb említett területre vagy annak közvetlen közelébe, de missziós munkájukról szóló hosszas elbeszélésében nem említi, hogy „keleti magyarokkal” találkozott volna – Julianus magyarjainak nagyobb része addigra nyugatabbra költözött a mongol támadások elől.

II. Piusz pápa *Cosmographiá*-jában, amely ugyan csak 1503-ban jelent meg nyomtatásban, de értelemszerűen a 15. század közepének szemléletét tükrözi, nemcsak *Scythiá*-t írja le, hanem tudósít a magyarok „őseiről”, azaz a keleti, pogány magyarokról s a Jenő pápa által hozzájuk küldött hittérítőkről is (a *Commentarii*-ban megismétli mindezt).¹⁷ Információinak forrásául egy „veronait” jelöl meg, aki eljutott a Don forrásvidékén túlra, az ázsiai Szkítiába, s ott olyan pogány népet talált, „akik nyelve azonos a Pannóniát lakó hungarusokéval”, s akik a Duna-menti magyarok őseinek tartják magukat. Ez a Magna Hungariából elköltözötték által lakott új „Régi Magyarország” tehát a Don forrásvidékétől keletre eső terület lehet a Volga jobb partjáig, ahol a mongolok elől a Julianus-féle

¹¹ Takács 1942: 9–12.

¹² Vásáry 1986: 129–161.

¹³ Karácsonyi 1923–1924 1: 38.

¹⁴ Székely Oklevéltár I., CXXIII-as dokumentum.

¹⁵ Ezeket Bendefy (1936–1939) mutatja be.

¹⁶ Balanyi 1925: 75–79 és 1927, Bendefy 1937a, 1937b, 1938.

¹⁷ E szövegrészletek latin eredetijét közli Vásáry 2008: 20–21.

Magna Hungariából nyugatra húzódó magyarok megtelepedtek.¹⁸ Ezek az adatok pontosítják a könyvemben írottakat, ott Volga-vidéki Régi Magyarországot írtam (273), ezt módosítanunk kell az imént leírtaknak megfelelően.

A *Cosmographia* már nyomtatott kiadása előtt jól ismert forrása volt számos európai krónikának,¹⁹ merített belőle Thuróczy János²⁰ és Bonfini. Mindketten változtatás nélkül veszik át a pápa veronai szerzetestől származó értesülését a szkítiai magyarokra nézve,²¹ Bonfini kiegészíti azzal, hogy az „isteni Mátyás” egy szarmata kereskedőtől értesült a keleti magyarokról, s követeket küldött hozzájuk, hogy átcsábítsa őket az elnéptelenedett Magyarországra (275).

II. Piusz ír még egy fontos dolgot ázsiai magyarokról: mindkét művében folytatja a veronaitól származó értesülést azzal, hogy ehhez a bálványimádó néphez oda akart utazni több, a szent szövegekben jártas ferences, akik ismerték ezeknek a pogányoknak a nyelvét, és Krisztus evangéliumát akarták nekik hirdetni, de Moszkva ura megtiltotta nekik, mert őt a görög hitetlenség „mocskolta be”, s ezért nem viselte volna el, ha az ázsiai hungarusokat a római egyházhoz kötik. A *Commentarii*-ban szerepel még az is, hogy a ferenceseket Jenő pápa küldte a pogányok közé.

Az általam ismert szakirodalomban nem találtam nyomát, hogy összekötötték volna e két szálát, de úgy gondolom, ugyanerről a misszióról szólnak a ferences rendtörténetek: igaz, Tari és társai csak Jenő pápa halála után indultak útnak, de az utazás terve néhány hónappal korábban is megszülethetett.

TARI LÁSZLÓ (VAGY TÁRSAI) NAPTÁRSZERZŐSÉGÉNEK LEHETŐSÉGE

A könyvemben hipotézisként fölvettem annak a lehetőségét, hogy a székely betűkkel írt naptár készülhetett akár Tari Lászlóék szkítiai missziós útjához is. E hipotézis fölállítását a következő körülmények teszik lehetővé: a datálás, a készítőnek gondolt ferences személye és a székely betűs naptár készítésének lehetséges motivációja. Nem ismerünk olyan adatokat, amelyek kizárják e lehetőséget, azaz – Koselleck szellemében²² – megalapozott munkahipotézisként mindenképpen szolgálhat.

Régóta egyértelmű, hogy a naptár 1450 után keletkezett, mert a naptárban föltüntetett Szent Bernardint ekkor avatták szentté. Az *ante quem* dátum meghatározásához nem egyedül az opponensem által kiemelt 1588-as évszám, Didák szentté avatásának ideje használható, hanem több más naptártörténeti vonatkozás is, például az, hogy Szent Domonkos napja 1558-tól augusztus 4-én volt, a székely naptár viszont még a korábbi, augusztus 5-i dátumot mutatja; a naptár még jelzi

¹⁸ Vásáry 2008: 37–72.

¹⁹ Csukovits 2015: 61–64.

²⁰ Mályusz 1967: 110–130.

²¹ Thuróczy 2001: 39; Bonfini 1995: 62 (1.2.185–195).

²² „A források ellenőrzése megszabja, hogy mit nem szabad állítani. A lehetséges állításokat azonban nem írja elő. A történelem negatív értelemben kötik a letűnt valóság dokumentumai” (Koselleck 2003: 174).

Ábrahám napját, ezt a 16. századi naptárak már nem említik. A naptár névalakjai szintén a 15. századra mutatnak, a székely jelek is, ezek formái archaikusak, a naptárban megfigyelhető grafotaktikai sajátosságok szintén (165, 209–216). A betűformák – és egyébként a ligatúrák is – véleményem szerint a legkorábbi emlékek közé sorolt Székelydályai Feliratnak a kaputól nyugatra eső falfelületen lévő, illetve közvetlenül a kapu mellett keletre látható jeleihez állnak legközelebb.²³ (Ez nem jelenti azt, hogy azonos korban készültek, csak annyit, hogy mindkét emlék betűformái letisztultak, szögletesek.) Úgy gondolom, a naptárban található virtuóz ligatúrák sokkal inkább a naptár szerzőjének egyéniségére, mint arra a korra jellemzők, amikor készültek: a ligatúrák túlnyomó része a naptárban is jól értelmezhető, két betű világos összevonása, a túlzott tömörítés valójában csak néhány névben jelenik meg, nemcsak más emlékekre nem jellemző ez, de általános értelemben a Bolognai Emlék naptárára sem.

Tari László székely származású volt, ismerhette a székely betűket. Társai között is lehettek székelyek: Hunyadi János a Kiliában 1453-ban megépíteni tervezett kolostorba Tarit és társát, Székely Mihályt szánta.²⁴ A magyar obszervánsok fontos embereként közel állt Hunyadihoz és Kapisztránhoz, érthető lenne tehát, ha egy általa szerkesztett naptárban Szent Bernardin szentté avatása után azonnal megjelenne az első obszerváns szent ünnepe.

A korabeli gondolkodásban logikus lehetett, hogy a Székelyországban maradt magyarok továbbra is a székely betűket tartották használatban, joggal gondolhatták tehát a missziós útra induló ferencesek, hogy keleti testvéreik könnyebben olvassák saját betűiket, mint bármi másét. Nyelvi nehézségekre nem kellett számítaniuk, nyilván tudatában voltak a Jenő pápa informátorától származó értesülésnek, hogy a Székelyországban maradt magyarok ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a magyarországiak. Ráadásul az írást és a nyelvet sokáig nem különböztették meg egymástól. A székely betűsort illetően is van hasonló adatunk: Baranyai Decsi János tankönyvéhez írt előszavában írja, hogy a görög, a héber és a latin nyelvet, s még inkább a németet, franciát és spanyolt igen nehéz megtanulnunk, a székely betűket viszont rövid idő alatt elsajátíthatjuk. A műveltségükre büszke peregrinus ifjak szerettek társaik albumaiba az összes általuk ismert nyelven bejegyzést tenni, s aki ismerte a székely betűket, az kiegészítette ezt a nyelvi gyűjteményt egy magyarul vagy latinul, ám székely jelekkel írt bejegyzéssel is.

Ha a naptár azok számára készült, akik – Tariék reményei szerint – az általuk megtérített székelyek közül elsőként váltak volna keresztényekké, akkor érthetővé válik a Marsigli által írt címlap tartalma is (hogy olyan naptárt másolt le, mely a „székely nyelvén” készült, és az elsőként katolikus hitre tértek használták). Elvben készülhetett a bibliai neveket tartalmazó rész is erre az útra, de egyelőre nem dönthető el, a bibliai neveket ugyanakkor és ugyanazok írták-e, mint a naptárt – bizonyos jelek szerint inkább nem (277–278). Az viszont biztos – ezzel most ki kell egészítenem a könyvben írottakat –, hogy az elrontott oldal semmiképp nem készülhetett ekkor, mert az kifejezetten

²³ Ez a felirat Benkő Elek szerint a 14. század végén, a 15. század első felében keletkezhetett (Benkő 2012: 50).

²⁴ Karácsonyi 1923–1924 1: 341.

Szárhegy közvetlen környezetére utaló helyneveket tartalmaz, így a legnagyobb valószínűséggel helyben készült íráspróba.

Ha nem Tari Lászlóék készítették a székely betűs naptárt, hanem rendtársaik a következő évtizedekben, az obszerváns ferences lelkigondozás anyanyelvközpontúsága önmagában is indokolja a székely jelek iránti érdeklődést. A 15. század végén pedig már – Laskai Osvát révén – kidolgozottan kapcsolódik ehhez a ferencesek által átértelmezett, a középnemességről minden magyarra kiterjesztett hun–szkíta származáselmélet (266–267).

MÁTYÁS UDVARÁNAK SZEREPE

A disszertáció központi állításainak egyikét illetően – hogy Mátyás udvara kiemelkedően fontos szerepet játszott a székely írás korabeli kultuszának kialakulásában – opponenseim egymástól részben eltérő véleményt fogalmaztak meg. Madas professzor asszony és Szörényi professzor úr elfogadja érvelésemet, Benkő professzor úr szerint viszont „a hun eredetmonda mentén kibontakozó székely mítosz realitása végig bizonytalan és bizonyítatlan marad”, s bár nem kételkedik abban, hogy „Mátyás humanistái érdeklődtek a kérdés iránt, rendelkezettek az ábécével is, amelyet igény esetén tudóstársaik rendelkezésére bocsájtottak”, de megjegyzi, hogy „e tudás intenzitásáról semmiféle adattal nem rendelkezünk”, s hogy „még kevesebbet tudunk – ismételve a fentieket – arról a körülményről, hogy ezekre az ismeretekre alapozva »Mátyás udvarában virágzott [...] a székely írás kultusza« (113).”

Mielőtt Professzor úr általánosságban megfogalmazott kritikájára válaszolnék, hadd utaljak egy értelmezési különbségre – meglehet, részben ez áll bírálóm általános kételkedése mögött. A tőlem idézett mondatból nézetem szerint két igen fontos elem maradt el (az eredeti szöveg: „Mátyás udvarában a hunhagyományba ágyazva virágzott föl a székely írás kultusza”): a *föl* igekötő, amely jelzi, hogy szerintem csak kezdődő folyamatról van szó, illetve a *hunhagyományba ágyazva* szerkezet, amelyet azért helyeztem az ige előtti fókuszpozícióba, mert ezt tartom a mondat lényegének. Senki szövegértelmezését nem akarom azonban irányítani, csak jelzem, hogy az én értelmezésem más saját szövegem ezen részéről. (Az idézett rész előtt és után következő mondatok bővebben is kifejtik a kiemelt mondat tartalmát.)

Bizonytalannak azért nem gondolom az udvarban „a hun eredetmonda mentén kibontakozó székely mítosz realitását”, mert ennek a mítosznak írott bizonyítéka van: az a változtatás, amellyel Thuróczy ellenkezőjére változtatta Kézai huntörténetének e szempontból nagyon lényeges pontját, nevezetesen a székelyek megítélését; hogy Kézai *natio*-elméletébe illesztve korábbi krónikás társával éles ellentétben éppen a székelyek tiszta származását és erkölceit emelte ki; és hogy – ismét fontos ponton eltérve elődeitől – összekapcsolta a székelyek írását a hun örökséggel.

Disszertációmnak azt a tételét, hogy szerintem a székely írás Székelyföldön kívüli kultusza Mátyás udvarában a hunhagyomány részeként alakult ki, szándékaim szerint egymást támogató érvek felsorakoztatásával valószínűsítettem. A részletes érvelést könyvem első fele és második

felének egy része tartalmazza. Itt most röviden kísérlem meg a tézisekben 16 pontban bemutatott érvrendszer legfontosabb elemeit összefoglalni.

Mátyás „második Attila”-szerepe katonai és politikai tekintélye továbbberősítését szolgálta, egyben ókori ősokeket biztosított neki. Ennek megfelelően krónikásai jelentősen átértelmezték a korábbi krónikás hagyomány hun-képét. Thuróczy nemcsak a hunokat magasztalta, hanem ellenkezőjére változtatta Kézai értelmezését a székelyekről is: a korábban keveréknek leírt népből krónikájában a legtisztább erkölcsű, a hun-székita hagyományokat leginkább megőrző magyar néprész vált, akik egyedülként őrizték meg a magyarok hun őseinek írását.

Mátyás hatalmi törekvéseihez, önképéhez és föl vállalt imázsához tökéletesen illett a hun örökség fontos bizonyítékának vélt székely ábécé, amely Székelyföldről kerülhetett az udvarba, s alkalmas volt arra, hogy a hun származás közvetlen bizonyítékául használják, ráadásul igazolta a magyar írásbeliség ősiségét is. A székely betűket identitásépítő szimbólumként, a történeti tudat formálásának eszközeként használták. A betűsor ősiégének bizonyítékaként mutatták föl, hogy a székely betűket fába róják. Ezt a vonást hangsúlyozza a Nikolsburgi Ábécé címe és Thuróczy leírása, a székely emléket és a krónikát összekapcsolja Mátyás bizalmasának, Filipec Jánosnak a személye. Ő Bornemissza Jánossal, Drági Tamással, Bonfinivel tagja volt az erős történeti érdeklődést mutató budai szellemi körnek. E kör révén juthatott a székely ábécéhez Philipus de Penczicz, aki valószínűleg a Filipec által vezetett párizsi követségnek volt tagja, így került kapcsolatba a budai udvar embereivel.

Ezen összefoglalás csaknem valamennyi elemét írott források bizonyítják. Két olyan eleme van mindössze, amely következtetés: hogy a fába rovás hangsúlyozásával az ősi mivoltot akarták kiemelni; és hogy Penczicz budai kapcsolatai révén jutott hozzá a székely betűsorhoz. (Föltételezés az is, hogy Penczicz Filipec párizsi követségének volt a tagja, s így került kapcsolatba az udvarral, de ez a gondolat sor szempontjából csak kiegészítő elem, a szempontunkból releváns hipotézis az, hogy a budai udvarral való ismeretségei révén ismerhette meg a lemásolt betűsort. A párizsi követség a kapcsolat kialakulására nézve lehetséges magyarázat.) Véleményem szerint egyik következtetés sem túlzó: igyekeztem a hipotézisgyártást visszafogni, a koncepció újdonsága a már ismert tények összekapcsolása.

A MUNKA SZEMLÉLETI-MÓDSZERTANI KERETE

Itt szeretnék röviden utalni arra a szemléleti-módszertani keretre, amely munkámat meghatározza. A kiindulópont nyilvánvalóan mindig a filológiai tisztázás és az adatok tisztelete, de úgy vélem, a történelem megismerésében és értelmezésében fölhasználhatjuk azt a tudást, amelyet a jelenben megfigyelhető, általános csoportképződési, szimbólumhasználati, identitáskonstrukciós stb. mechanizmusokról és tendenciákról tudunk, mert ezek segítséget nyújthatnak a korabeli adatok alapján csak nagyon töredékesen megismerhető múlt teljesebb föltárásához. (Ez Lyell elvének követése.) Minthogy ez a módszer az emberi kultúra és gondolkodás

általános modelljeire épít, természetesen nem konkrét események vagy jellemzők megismerésében segíthet, hanem a folyamatok és működésmódok rekonstruálásában. Különösen akkor hasznos ennek az elvnek az alkalmazása, amikor gondolkodásmódok, ideológiák, identitások történetét kutatjuk.

Szörényi tanár úr, ha jól gondolom, ennek megfelelően járt el, amikor összekapcsolta a múltbeli és a jelenkori hun-értelmezéseket, illetve a magyar és amerikai, sőt magyar és magyar példa szembeállításával utalt kulturális variabilitásukra, s amikor megosztotta velünk a rováshagyományról és Kamad hevült földjéről frissen szerzett tudását, valamint sajtótani ismereteit az Attila nevezetű amerikai tejterméket illetően. Ami a két magyar hunértelmezést illeti: különösen érdekes a szomszédoknak a Tanácsköztársaság védelmében történt lehunozása, hiszen a magyar hagyományban a hunok, mint tudjuk, legalább Kézai óta nem barbár gonosztevők, hanem dicső ősök, Thuróczy óta pedig egyenesen írásbeliséggel rendelkező művelt harcosok. Ennek megfelelően 1918-ban a Budapesti Hírlap védelmébe vette II. Vilmos német császárt, akit akkor már csaknem két évtizede széltében hunozott Európa másik fele, miután elhíresült *Hunnenredé*-jében a boxerlázadás leverésére induló csapatai elé a hunok kíméletlenségét állította követendő példának. A Tanácsköztársaság a szomszédok lehunozásával nyilván a végképp eltörölendő múlttal való leszámolást is jelezte: azt mutatta föl, hogy huntalanabbak lettünk az eredetileg is huntalanoknál.

A SZÉKELY ÍRÁS HASZNÁLATTÖRTÉNETE MINT KUTATÁSI KERET ÉS A KUTATÁS TOVÁBBI LÉPÉSEI

Ez a példa átvezet opponenseim azon megjegyzéséhez, hogy könyvem címe utalhatna a székely írás jelenkori kultuszára is. Azért örültem ezeknek a megjegyzéseknek, mert úgy gondolom, hogy a székely írás használatátörténete egyetlen folyamat, a használatátörténet jelenkori szakaszának vizsgálata nem tárgyát vagy a kutatás szemléletét, hanem a kutatásban használható eszközöket tekintve tér el a korábbi történet megismerésének lehetőségeitől. Nézetem szerint sem a jelen, sem a múlt egy-egy korszaka nem „szinkrón metszete” a valóságnak, hanem a történeti folytonosság része, s alapvetően fontosnak gondolom, hogy a kutatás módszereit úgy alakítsuk, hogy e folyamat mint folyamat (s ne mint statikusnak tételezett fázisok egymásutánja) váljon a lehető legteljesebben megismerhetővé. Ez azt jelenti, hogy nemcsak a mai folyamatok megismerése segít a múlt rekonstruálásában, de a ma megtapasztható jelenségek értelmezéséhez is elengedhetetlen kialakulásuk és változásaik ismerete.

Ebben az értelemben disszertációm tárgya, a székely írás 15. századi használatátörténete ugyanannak a hagyományfolyamnak a része, amelynek jelenkori – tehát ideiglenes – végpontján a helységnevtáblák állnak. Ennek jegyében kezdtem el kutatni a használatátörténetet, ez jelöli ki tervezett kutatásaim irányait is, s ezért szeretném az egész folyamatot vázlatosan bemutatni: ez adja a disszertációként benyújtott könyv értelmezési keretét. A használatátörténetet az identitásrepresentációk történetével összekapcsoló kutatásból az első, összefoglaló-áttekintő

publikációm 2014-ben jelent meg egy tanulmányban, s valamivel részletesebben *A székely írás nyomában* című, ugyanabban az évben kiadott könyvem néhány fejezetében; disszertációm pedig az első részletes elemzés e témáról.

Fontos mindenekelőtt, hogy elválasszuk egymástól a tudós és a székelyföldi hagyományt – ez utóbbit jobb híján nevezhetjük autentikusnak is, abban az értelemben, hogy a székely feliratok készítői vélhetően valamilyen helyi hagyományból, s nem tudós könyvekből és táblázatokból ismerték meg a székely betűket. Erről a jelenleg a 17. század utolsó harmadáig adatolható hagyományról, átadásáról és funkciójáról egyelőre igen keveset tudunk, részben mert a feliratok készítőinek személyét csak kivételes esetben tudjuk más források segítségével azonosítani, részben mert a feliratok igen rövidek. Úgy tűnik mindenesetre, hogy minden ma ismert székelyföldi felirat „hic fuit” típusú (rövidebben vagy valamivel hosszabban, de lényegében csak készítője/készítői nevét és/vagy a készítés tényét örökíti meg). A székely betűk használata a székelyföldi feliratokon elsősorban a székely identitás kifejezésére szolgált.

A tudós hagyományról (melynek értelemszerűen székely képviselői is vannak), jellegéből adódóan sokkal többet tudunk: a kultusz átörökítőit általában név szerint ismerjük, személyükről, munkásságukról más forrásokból is vannak adataink, és a kultusz mibenlétét az általuk a székely írásról írt rövidebb-hosszabb szövegek segítségével jobban tudjuk rekonstruálni. A kultusztörténet kutatásában a továbblépés egyik iránya természetesen a kronológiai vonal követése: a 16. századi humanista használat, ennek szerves átalakulása a 17. században egy nagyon szűk körre korlátozódó műveltségjelzéssé, a 18. századtól a sorra önállósodó diszciplináris tudományok tárgyává, majd a 19. századtól a kanonizált nemzeti történelmi emlékezet és a tudományosság perifériájára szorulva a romantikus köztörténelmi gondolkodás egyik kedvelt témájává.

A kronológiai megközelítést szükséges kiegészíteni azoknak az adott esetben korokon átnyúló kapcsolathálózatoknak a föltárásával, amelyek a székely írás kultuszát a különböző időszakokban éltették. Ilyennek gondolom a 15. században esetleg a ferenceseket és Mátyás udvarának történelmi érdeklődésű tagjait; vannak jelei, hogy a székely írást kultiválták a 17–18. század protestáns kollégiumainak egy részében és talán éppen erre az alapra építve a peregrinus diákok körében. A 18. század pezsgő, a modern nemzettudatot előkészítő tudományos életéből jól kivehetően kirajzolódik az a kapcsolatrendszer, amely Bél Mátyást, Cornides Dánielt, Bod Pétert, Horváth Benedeket, Hájos István Gáspárt kötötte össze. A 19. század első negyedében, a modern nemzetkonceptió kialakulásának idején viszont éppen az ilyen típusú, a székely írás kultuszát fenntartó hálózatok hiánya érdemel figyelmet, s az, hogy részben e törés következtében is, hogyan válik a székely írás a már saját korában is tudománytalannak számító romantikus múltépítés egyik eszközévé, s hogyan jelennek meg ennek következtében a vele készített hamisítványok. Ez vezetett aztán ahhoz az elhiteltelenedéshez, amelynek következtében a székely írással való foglalkozás jó fél évszázadra

(Szabó Károly 1866-os és Sebestyén Gyula 1915-ös nagy összegző munkája között)²⁵ lényegében kiszorult a tudományosságból.

Érdeemes figyelni arra, hogyan függött össze a székely írás szimbolikus funkcióival az a körülmény, hogy ismert története folyamán használata szűk körre terjedt: ezért lehetett műveltségjelzőként, titkosírásként alkalmazni, s ezért volt szükség már a 16. században „tankönyvre”.

Szintén fontos vizsgálni, hogy a székely írást milyen típusú identitáskonstrukciókban használták, s hogy ezek hogyan változtak. A hun-székita hagyományhoz való szoros kapcsolódása például a 15. századtól máig megvan. A 16–17. században (Bélnél még a 18. század elején is) e mellett a héber rokonság bizonyítékként értelmezték, s ebben a szerepben a magyar nép kiválasztottságát igazoló ideológia konstruálásában vett részt. Ismét figyelmet érdemel, hogy a turáni elképzelésekben sokkal kevesebb szerepet kapott, mint amit elvileg játszhatott volna – figyelembe véve a turanista nézetek közös sajátosságát, az ázsiai származás és kötődések hangsúlyozását, kézenfekvő lett volna, hogy a székely írás „székélyiségét” („turániságát”), de akár „törökségét” jobban kiaknázzák e mozgalmakban, mint ahogyan történt (a székely írás mint magyarságszimbólum mindvégig jelen volt ugyan a turanista csoportok gyakorlatában, de kis mértékben és perifériálisan, hangsúlyosan csak néhány személynél, például Mokry–Mészáros Dezső művészetében jelent meg). Részévé vált viszont a cserkésznevelésnek, s ennek máig ható következményei vannak: a jelenkori kultusz kiépítői közül többen farkaskölyökként találkoztak először az „ősi magyar” írással.

A SZÉKELY ÍRÁS JELENKORI KULTUSZA

Ezzel elérkeztünk a székely írás opponenseim által is emlegetett jelenkori kultuszának vizsgálatához, amely sok szempontból szerves folytatása az elmúlt néhány száz év székelyírás-kultuszának. Kutatócsoportommal három és fél éve végezzük „rovott jelenünk” vizsgálatát. Egyelőre csak a magyarországi kultuszt, de fontos lesz folytatni a határon túli területeken; kiemelten érdekes Székelyföld, s az, hogy Erdély nem székely része, illetve a Partium hogyan jellemezhető, van-e erdélyi kultusz Székelyföldön kívül, vagy a székely írás modern kultusza éppenhogy kulturális-identitásbeli határokat jelöl ki. Előzetes tájékozódásunk szerint a székelyföldi kultusz például kevésbé erős, mint a magyarországi, vagy mint a felvidéki – a mítoszra alapuló konstruált történeti emlékezet tehát ebben az esetben is erőteljesebb, mint a tényleges hagyományon nyugvó.

A munka első szakaszát most zárjuk, reményeink szerint hamarosan elkészül a kutatás eredményeit tartalmazó kötet. Komplex, főként a társalgáselemzés, a kognitív antropológia és a szociológia eszközeinek adaptálásával kidolgozott módszerekkel vizsgáltuk a kultusz fenntartóinak csoportjait, ezen körök kapcsolathálózatát, a köztük lévő konfliktusokat, önreprezentációjukat a

²⁵ Szabó 1866, Sebestyén 1915.

tényleges és digitális térben (vásárokon, versenyeken, könyvekben, illetve interneten), explicit és rejtett ideológiai kötődéseiket, a székely írás kultiválására vezető motivációikat. Megpróbáltuk minél teljesebben megismerni a székely írásról forgalomban lévő köztörténelmi nézeteket, s hogy ezek hogyan viszonyulnak egymáshoz és az intézményesített formában (pl. tankönyvekben, könyvtári katalogizációban, tudományos publikációkban), valamint a mainstream médiában megjelenő reprezentációkhoz. Vizsgáltuk, hogyan kapcsolódnak a székely írás kultuszának egyes irányzatai a magyar etnovallásos mozgalmakhoz, s milyen egyéb ezoterikus vonásaik vannak. Fontos új eleme volt kutatásunknak, hogy a kultusz recepcióját is vizsgáltuk, kiemelten a kultuszt homogénnek tekintő, és minden egységében elutasító antikultuszt. E munka megerősítette: a használat-történet ismerete nélkül nem tudnánk értelmezni a jelenkori kultuszt sem.

A modern kultuszhoz kapcsolva szeretnék válaszolni egy föl nem tett kérdésre – nem opponenseimről vagy a bizottság tagjairól gondolom, hogy nem tudják előre a választ, ellenkezőleg, de azt tapasztalom, hogy a tudományos közösség tagjai között vannak, akik a jelenkori használat-tól való idegenkedésüket visszavetítik a székely írás történelmi aspektusaira is, és megkérdezik, miért foglalkozom én ilyen „tudománytalan dolgokkal”.

A válasz első része kézenfekvő: attól, mert egy jelenségről tömegesen jelennek meg laikus nézetek, a jelenséget lehet tudományosan is vizsgálni – ezt teszi mindenki, aki történelemmel, nyelvvel, lélektannal vagy akár orvostudománnyal foglalkozik. Ami már nem annyira kézenfekvő: azért tartom kiemelten érdekesnek a székely írás használat-történetének feltárását, mert ez a magyar kultúrtörténet bizonyos vonatkozásait sajátos aspektusból világítja meg. Különösen fontosnak gondolom ezt a nézőpontot a magyar identitástudat formálódásai, változatai szélesebb körű megismerésében. A székely írás ugyanis különös abban az értelemben, hogy más írásokkal szemben, amelyek egyszerre szoktak tartalomrögzítő és szimbolikus funkciót betölteni, a székely írást lényegében teljes ismert története során csak szimbolikus szerepben használták. (Egyetlen kivétellel, amikor az identitás fölmutatása nélkül funkcionált titkosírásként Szamosközy Istvánnál.) Ennek a szimbolikus szerepnek a változatai és változásai értelemszerűen beágyazódnak saját koruk kulturális (eszmetörténelmi-politikai) kontextusába, s így leírásuk hozzájárul az adott szellemi környezet, korszak teljesebb megismeréséhez.

A székely írás egykori és mai kultuszainak kutatása tehát önmagában is érdekes, de ha a kultusz nemzetközi párhuzamait is bevonjuk a vizsgálatba (pl. a skandináv újviking kultuszokat, de akár a kelta nyelvek körüli revitalizációs mozgalmakat), egyértelművé válik, hogy a hungarikumnak jelölt székely írás modern kultuszának transznacionális aspektusa is van. Ennek figyelembevételével még könnyebben eljuthatunk az általános kulturális vonások megismeréséhez, a csoportképződések szükségszerűségétől a beavatottság érzésének vágyán át a transzcendencia- és narratívaéhségig. A székely írás kultusza azért kiváló kutatási tárgy ezeknek az általános kulturális működési mechanizmusoknak a megértéséhez, mert mint minden viszonylag jól körülhatárolható jelenségrendszer, sűrítve tartalmazza a kiterjedtebb, több kapcsolattal rendelkező, tömegek által követett, s ezért nehezebben átlátható kultuszok működésének általános vonásait.

STÍLUS

Könyvem stílusát egyetlen opponensem sem hagyta szó nélkül – bár a Professzor urak ellenkező érzelmekkel fogadták, Professzor asszony pedig, ha jól értem, nem egészében utasítja el, de bizonyos fordulatokat nem tart a témához illőnek. Véleményüket köszönöm, és válaszom végén – inkább hitvallásként, mint védekezésül – szeretném megfogalmazni, miért döntöttem az olvasmányosság és az olvasó háttérinformációkkal való kiszolgálása mellett.

Az angolszász humán tudományosságban általános eljárás, hogy a szöveg a széles olvasóközönségnek készül, a tudományos minőséget az elméleti keretbe illesztés, az alkalmazott módszertan, a tartalom újdonsága és a szakirodalom korrekt fölhasználása biztosítja. Ez a gyakorlat egyre inkább terjed a magyar tudományos életben, ezen belül a történeti irodalomban is, és korábban sem volt ismeretlen a magyar történeti, irodalomtörténeti, kultúrtörténeti, de akár nyelvtörténeti irodalomban sem.

Úgy gondolom, a tudományos kutatást, amennyire csak lehet, el kell választani annak mérlegelésétől, hogy ideológiailag bárkinek hasznos vagy sem, amilyen eredményre majd jutunk. Ugyanakkor van egy morális előírás, amit a magam számára mindenképpen követendőnek tartok: hogy a kutatónak kötelessége a közösség javára fordítani mindazt a tudást, amit tőlük és róluk megszerzett. Ezt a szempontot munkámban, bármit kutassak is, igyekszem alkalmazni. Van, amikor könnyebb megtalálni a módot, hogyan feleljünk meg ennek az elvárásnak, máskor nemigen áll rendelkezésünkre más eszköz, mint a tudás megosztása.

Különösen fontosnak tartottam ezt a kötelességemet a székely írást vizsgálva, több okból is. A székely íráshoz való viszonyulás háromfelé osztja a magyar társadalmat, ebből két csoport éles ellentétben áll egymással, alapvetően azért, mert egyik csoportnak sincsenek megbízható ismeretei a székely írásról; rengeteg tévképzet terjed vele kapcsolatban a kultuszt építők és az antikultuszt építők köreiből egyaránt. Ennek jelentős részben az az oka, hogy „történetileg úgy alakult”, hogy a tudományos kutatás a második világháború után évtizedekig nem foglalkozott komolyan a székely írással, ezért irodalma nagyon szűkös, és elsősorban az is az eredetre és az emlékek olvasására koncentrál, a történeti és a jelenkori használatra szinte egyáltalán nem figyel. A kereslet tehát nagy, a kínálat kicsi, így az érdeklődő nagyközönség jobb híján megbízhatónak hitt, főként digitális forrásokat használ, amelyek zöme valójában ellenőrizetlen, laikus nézeteket terjeszt. Minthogy tudományos kutatásaim egyik nagy területe a székely írás kultúrtörténetének megismerése, úgy érzem, személy szerint is felelősségem, hogy ez a helyzet megváltozzon, és ezért nem volt nehéz a döntés, hogy milyen stílusban írjam a könyveimet – tiszteletben tartva mindazon kutatók eltérő választásait, akik a maguk számára más szempontokat tartanak, legalább ilyen jogosan, elsődlegesnek.

Válaszom zárásaként szeretném még egyszer megköszönni mindhárom opponensemnek a munkáját, pontosító észrevételeiket, a már leírtak továbbgondolására készítő fölvetéseiket és elismerő szavaikat.

IDÉZETT IRODALOM

- Balanyi György 1925. Adatok a ferencrendiek tatárországi missziójának és működésének történetéhez. *Katholikus Szemle* 39 (2): 70–84.
- Balanyi György 1927–1928. Magyar Johanka testvér levele a tatárországi missziókról, 1320-ból. *Ferences Közlöny* 7 (1927), 345–347, 8 (1928), 9–11.
- Bendefy László 1936–1939. Az ázsiai magyarok megtérése 1–4. *Theologia* 3/4, 337–352; 5/3, 249–259; 6/1, 135–143; 6/2, 135–143, 337–346.
- Bendefy László 1937a. Johanka testvér levelének tudományos jelentősége. *Ferences Közlöny* 17 (1937), 14–16.
- Bendefy László 1937b. Aeneas Sylvius Piccolomini magyarjai. *Turán* 1937–1938, 1–16.
- Bendefy László 1938. Baskirok és tatárok. *Turán* 1938, 138–153.
- Benkő Elek 1994. Régészeti megjegyzések székelyföldi rovásfeliratokhoz. *Magyar Nyelv* 90, 157–168.
- Benkő Elek 1996. A siménfalvi rovásemlék és köre. In: Kovács A., Sipos G. és Tonk S. (szerk.), *Emlékkönyv Jakó Zsigmond nyolcvanadik születésnapjára*, 55–64. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum Egyesület.
- Benkő Elek 2012. *A középkori Székelyföld I–II*. Budapest: MTA BTK.
- Bonfini, Antonio 1995. *A magyar történelem tizedei*. Ford. Kulcsár Péter. Budapest: Balassi.
- Csukovits Enikő 2015. *Magyarországról és a magyarokról: Nyugat-Európa magyar képe a középkorban*. Budapest: MTA BTKI.
- Gombocz Zoltán 1917–1920. A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány I. *Nyelvtudományi Közlemények* 45, 129–194.
- Gombocz Zoltán 1923–1927. A magyar őshaza és a nemzeti hagyomány II–III. *Nyelvtudományi Közlemények* 46, 1–33, 168–193.
- Karácsonyi János 1913. Kitől hallotta Kézai az erdélyi székelyekre vonatkozó híreket? *Századok* 47, 392–394.
- Karácsonyi János 1923–1924. *Szt. Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig* 1–2. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Koselleck, Reinhart 2003. *Elmúlt jövő. A történelmi idők szemantikája*. Budapest: Atlantisz.
- Mályusz Elemér 1967. *A Thuróczy-krónika és forrásai*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Makkai László 1988. Erdély a középkori magyar királyságban. In: Köpeczi B. (főszerk.), *Erdély története I*, 235–408. Budapest: Akadémiai Kiadó.

-
- Nagy Levente 2018. Sándor, Klára: A székely írás reneszánsza. Budapest: Typotext. 311 pp.
Irodalomtörténeti Közlemények (122) 2018/4, 543–551.
- Sebestyén Gyula 1915. *A magyar rovásírás hiteles emlékei*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.
- Szabó Károly 1866. A régi hun–székely írásról. *Budapesti Szemle* 2/5, 114–143; 2/6, 106–130, 233–277.
- Székely Oklevéltár 1211–1519*. Szabó Károly (szerk.), Kolozsvár: Magyar Történelmi Társulat.
- Takács Ince: Krim félszigetének és vidékének középkori kereszténysége. *Theologia* 1942/1, 59–74.
- Thuróczy János 2001. *A magyarok krónikája*. Bellus Ibolya és Kristó Gyula fordítása. Budapest: Osiris.
- Vásáry István 1986. *Az Arany Horda*. Budapest: Kossuth.
- Vásáry István 2008. *Magyar őshazák és Magyar őstörténészek*. Budapest: Balassi.

Szeged, 2019. július 10.

